

تفسیری فراگیر از امنیت اجتماعی در مطالعه موردی ایران

حمید سجادی*

چکیده

نظریه‌های امنیت اجتماعی بر هویت، ارزش‌ها، و باورهای جامعه به‌منزله اساس جامعه‌بودگی تأکید دارند که انسجام و بقای جامعه در گرو آن است. امنیت اجتماعی مفهومی زمینه‌مند است که در هر جامعه‌ای بر مبنای دغدغه‌های اساسی و انسجام‌بخش آن جامعه صورت‌بندی می‌شود. بنابه این مهم، امنیت اجتماعی موضوع پژوهش‌های بسیاری در جامعه ایران بوده است. باین حال، تنوع و تفرق یافته‌های پژوهش‌ها، که هر یک وجهی از این مفهوم را موضوع تحقیق خود قرار داده‌اند، دست‌یابی به تعریفی فراگیر از امنیت اجتماعی را ناکام گذاشته است. باین وصف، در مقاله پیش‌رو با رویکردی توصیفی و تحلیلی و با به‌کارگیری روش فراترکیب کوشیده‌ام تا گستره متنوع پژوهش‌های این حوزه را احصا و نتایج را به‌صورت نظام‌مند تجزیه و تحلیل کنم و با ترجمه آن‌ها به یک‌دیگر تفسیری جامع از این مفهوم را در جامعه ایران ارائه کنم. داده‌های پژوهش به‌شیوه اسنادی جمع‌آوری شده است. براساس یافته‌های پژوهش، مطالعات امنیت اجتماعی در هشت محور احساس امنیت، ارزش‌های اسلامی، نیروی انتظامی، فضای شهری، خانواده، زنان، رسانه‌های جمعی، و هویت طبقه‌بندی شدند. ارائه تفسیری جامع از امنیت اجتماعی با جایابی گستره دغدغه‌های اساسی جامعه در ذیل مفهوم بسط‌یافته هویت مدرن، اسلامی، و ایرانی پی‌گیری شد. نتیجه این‌که توازن عناصر هویت‌ساز جامعه ایرانی مبنای امنیت اجتماعی است و نبود تعادل در آن‌ها نامنی اجتماعی است.

کلیدواژه‌ها: امنیت اجتماعی، هویت، ارزش‌های اسلامی، مدرنیته، سوژگی - ابژگی.

* جامعه‌شناسی سیاسی، استادیار و عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران،
H.Sajadi@ihcs.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۱۰، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۰۷

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

۱. مقدمه

امنیت اجتماعی مفهومی نوظهور و در حال گسترش است که در طول چند دهه گذشته متناسب با پیچیده‌تر شدن روابط اجتماعی و فهم گسترده‌تر از تهدیدات این حوزه، از وجه نظامی فراتر رفته و ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، و سیاسی را نیز در بر گرفته است. در بحث مفاهیم نظری امنیت اجتماعی، بیش و پیش از هر چیز نام مکتب کپنهاگ بر صدر نشسته است. در این مکتب، که نظریه‌پردازان برجسته‌ای را در خود دارد، هویت موضوع مرکزی امنیت اجتماعی است (بوزان ۱۳۷۸: ۱۴۷). بوزان در کتاب مردم، دولت‌ها و هراس امنیت اجتماعی را یکی از ابعاد پنج‌گانه امنیت ملی برشمرد (همان: ۳۴). پس‌از آن، اول ویور در کتاب هویت، مهاجرت و دستورکار نوین امنیت در اروپا، با نقد رویکرد پنج‌بعدی بوزان، امنیت را شامل دو بعد دولتی و اجتماعی می‌داند، در حالی که امنیت ملی درگیر تهدیداتی است که متعرض اقتدار حاکمیت است، امنیت اجتماعی دغدغه تهدیداتی را دارد که هویت جامعه را تهدید می‌کند و اگر جامعه‌ای هویت خود را از دست بدهد، دیگر دوامی ندارد (Wæver 1993: 23). امنیت اجتماعی دغدغه تهدیداتی را دارد که به هویت جامعه تعرض می‌کند. براساس این تعریف، جوامع زمانی امنیت اجتماعی دارند که هویت آن جامعه تهدید نشود. منظور از تهدید هویت جامعه تهدیدی است که بقای جامعه را دچار مشکل کند (ibid.: 25). ویور هویت را در حد موضوعی امنیتی ارتقا داد و یک‌سان‌سازی هویت‌ها توسط دولت‌ها را تهدیدی امنیتی برشمرد. جامعه در این تعریف مرجعی برای اقدام امنیتی است و هویت نقطه‌ای تعیین‌کننده برای تهدید وجودی جامعه است، چون جامعه‌بودگی بر مبنای آن تعریف می‌شود.

هویت انسجام‌بخش و اساس هر اجتماعی است و تهدید هویت جامعه تهدید موجودیت و شاکله اصلی مرجع امنیتی، یعنی جامعه، برشمرده می‌شود و مصداق تمام‌عیار ناامنی اجتماعی قلمداد می‌شود. با این حال، بسیاری نظریه‌های امنیت اجتماعی دغدغه خود را از مباحث هویتی فراتر برده‌اند و به متغیرهای بسیاری توجه کرده‌اند؛ از جمله برخی از نظریه‌های امنیت اجتماعی بر محوریت قانون تأکید می‌کنند و امنیت اجتماعی را معطوف به نگرانی و صیانت از سلامت مردم در قبال حوادث غیرمترقبه، جنایات سازمان‌یافته، تبعات اجرای قوانین، و سیاست‌های دولتی می‌دانند (Brimmer 2006: 53). برخی دیگر از نظریه‌ها نیز بر معنا، ساختار، و کارکرد «اعتماد و سرمایه اجتماعی» در موضوع امنیت اجتماعی تأکید کرده‌اند (نصری ۱۳۹۰). برخی دیگر نیز هسته اصلی‌ای را محور قرار داده‌اند

که جامعه بر مبنای آن موجودیت می‌یابد؛ مثل همگونی فرهنگی یا وضعیت رفاهی کشور به‌منابۀ هسته‌های اساسی تشکل‌دهنده مرجع امنیتی (سوئینی ۱۳۹۰). این مسئله به درک اعضا از گروه و جامعه بستگی دارد؛ این‌که اعضای جامعه ایجاد و حفظ هویت جمعی خود را چگونه و در چه چیزی می‌بینند. سخن این‌که امنیت اجتماعی جامعه را در تعریف صورت‌بندی تهدیدات معطوف به ارزش‌های اساسی مدنظر دارد. به‌عبارت‌دیگر، وجه امنیتی آن به رسیدن تهدید به مرزهای وجودی اجتماع اشاره می‌کند. با به‌رسمیت‌شناختن جامعه به‌منزله مرجع امنیت اجتماعی، صورت‌بندی این مفهوم بیش از هرچیز نیازمند مؤلفه‌های زمینه‌ای است؛ مؤلفه‌هایی که اساس جامعه‌بودگی را تشکیل داده‌اند و انسجام اجتماعی در گرو آن‌هاست.

۲. ضرورت تفسیر فراگیر از امنیت اجتماعی

امنیت از مهم‌ترین نیازهای اساسی جامعه بشری است که در طول چند دهه گذشته، متناسب با پیچیده‌تر شدن روابط اجتماعی و فهم گسترده‌تر از تهدیدات این حوزه، از وجه نظامی فراتر رفته و ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، و سیاسی را نیز در بر گرفته است. امنیت اجتماعی قدرت تحلیلی را برای ارزیابی این موضوع فراهم می‌آورد که چه عواملی ممکن است تهدید را بسازند و به‌طور بالقوه موجب برخورد خشونت‌آمیز شوند (واتسون ۱۳۸۸: ۱۷۷). با این پیشینه نظری، مفهوم امنیت اجتماعی موضوع تحقیق و پژوهش‌های بسیاری قرار گرفته است. حجم زیادی از مطالعات این حوزه وضعیت امنیت اجتماعی ایران را ارزیابی کرده است. تحقیقات و پژوهش‌های این حوزه هر یک به حوزه‌ای اختصاص دارد. تفرق و پراکندگی تحقیقات و پژوهش‌های انجام‌گرفته در حوزه امنیت اجتماعی دست‌یابی به تعریفی از امنیت اجتماعی را، که دربرگیرنده دغدغه تمامی گروه‌های اجتماعی جامعه وسیع ایرانی باشد، دشوار کرده است. علاوه‌براین، تحقیقات جدی در این حوزه نیز غالباً بر یک بعد از پدیده امنیت اجتماعی در ایران تمرکز یافته است. از این‌رو، مسئله اصلی کاستی و ضعف دربرگرفتن دغدغه‌های متنوع جامعه ایرانی در حوزه امنیت اجتماعی است. با این وصف، هدف این مقاله ارائه تفسیری جامع از امنیت اجتماعی مبتنی بر نتایج تحقیقات در این حوزه است.

از یک‌سو، حجم گسترده پژوهش‌ها و آثار تولیدشده در حوزه امنیت اجتماعی ایران و از سوی دیگر، تفرق در نتایج و یافته‌های تحقیقاتی امنیت اجتماعی ایران توسعه این دانش و

به تبع آن، بهره‌گیری از آن در نهادهای تصمیم‌گیرنده و برنامه‌ریز را با مانع روبه‌رو کرده است. از این رو، به‌کارگیری شیوه‌ای که بتواند یافته‌های تحقیقات امنیت اجتماعی را در قالب تفسیری جامع‌تر ارائه دهد ضرورت دارد. باین‌وصف، به‌کارگیری روش فراترکیب برای تجزیه و تحلیل نظام‌مند گستره وسیع نتایج پژوهش‌ها، سپس ترجمه و تفسیر مضامین اصلی به یک‌دیگر، و درنهایت ارائه تفسیری جامع‌تر از موضوع اهمیت اساسی دارد. قلمرو این تحقیق آثار تولیدشده در حوزه امنیت اجتماعی در ایران است؛ آثاری که تمرکز مطالعاتی خود را بر مفهوم‌سازی و تبیین امنیت اجتماعی در ایران قرار داده‌اند.

۳. روش تحقیق

این تحقیق تلاشی برای بسط مفهوم امنیت اجتماعی، از طریق ترکیب نتایج و یافته‌های تولیدشده در حوزه امنیت اجتماعی در ایران، است. فراترکیب متداول‌ترین روش برای سنتز نتایج نمونه‌پژوهی‌ها از طریق گردآوری، مقایسه، و ترجمه مطالعات به یک‌دیگر است (Walsh and Downe 2005: 209). به عبارتی، فراترکیب عبارت است از گردآوری گروهی از مطالعات، تجزیه یافته‌های آنها، کشف نکات اساسی در آنها، و ترکیب و تبدیل آنها به گزینه‌ای کلی‌تر. این روش نتایج مطالعات را به‌صورت مفهومی جدید بیان می‌کند. مفهوم و تفسیر پدیدآمده از فراترکیب به‌گونه‌ای ارائه می‌شود که هم‌زمان پژوهش‌های اولیه در آن قابل‌جست‌جو باشد. با به‌کارگیری روش فراترکیب در این پژوهش می‌توان شناخت جامع‌تر و درک عمیق‌تری از مفهوم امنیت اجتماعی انتظار داشت. داده‌ها در این رویکرد از طریق بررسی اسناد و مدارک علمی و مطالعه کتاب‌خانه‌ای گردآوری می‌شود. اصل این است که تعداد مطالعات واردشده به تحقیق با رویکرد فراترکیب باید آن‌قدر زیاد باشد تا به محقق اجازه دهد تا پدیده موردبررسی را تفسیر کند و آن‌قدر کم باشد تا به محقق اجازه دهد از همه مطالعات برای پدیده مدنظر بهره‌جوید (اسچربرز و کراکز ۱۹۹۷: ۳۱۱). مطالعات و پژوهش‌هایی برای ورود به فراترکیب انتخاب شدند که تحت عنوان امنیت اجتماعی انجام گرفته‌اند. بنابراین، تلاش شد تا از همه منابع موجود و دردست‌رس استفاده شود تا داده‌های ارزش‌مند تا حد امکان از دست نروند. سپس، با مرور طرح مسئله و نتایج مقالات، گزارش‌ها، و متون، آثاری انتخاب و در تحلیل وارد شدند که به‌دقت نقاط تهدید و ارتقای بخش امنیت اجتماعی ایران را بررسی کرده‌اند.

۴. یافته‌های تحقیق

امنیت اجتماعی مفهومی نوپدید است که به تدقیق نظری نیازمند است و تداخل مرز مفهومی آن با دیگر حوزه‌های امنیتی نیز بر پیچیدگی آن افزوده است. علاوه بر این، وجوه ذهنی، عینی، و ابعاد گوناگون این مفهوم نیز توجه‌کننده پراکندگی مطالعات این حوزه است. با این وصف، به منظور دستیابی به تفسیری جامع‌تر از مفهوم امنیت اجتماعی، جامعه آماری پژوهش کتاب‌ها، گزارش‌ها، مقالات علمی- پژوهشی و ترویجی، و پایان‌نامه‌ها در زمینه امنیت اجتماعی در ایران را در بر گرفت. با تمرکز بر چهارچوب مفهومی، کلیدواژه‌های جست‌وجوی منابع به امنیت اجتماعی، ناامنی اجتماعی، احساس امنیت، امنیت جامعه‌بنیاد، و امنیت جامعه‌ای محدود شد. با این توضیح که ۲۶۲ اثر اعم از کتاب، تحقیق، پایان‌نامه، و مقاله از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۶ شناسایی شدند که امنیت اجتماعی را در عنوان پژوهش خود داشتند و آن را موضوع بحث و بررسی خود قرار داده بودند. با این حال، به علت دقیق نبودن نظری مطالعات این حوزه، مرزهای مفهومی امنیت اجتماعی با دیگر مفاهیم هم‌عرض هم‌چون امنیت ملی، امنیت داخلی، و امنیت فردی در تحقیقات و پژوهش‌های این حوزه خلط شده است. از این رو، مطالعه و مرور منابع برای انتخاب متون مناسب ضرورت یافت. با این وصف، برای انتخاب متون مرتبط با امنیت اجتماعی، که بود یا نبود آن ترجمان تأمین یا تهدید اساس جامعه‌بودگی و به عبارتی انسجام و بقای جامعه است، منابع گزینش و مطالعه شد. در این مرحله، بخش عمده‌ای از متون جمع‌آوری شده (۱۲۱ اثر) به منزله متن نامرتب شناسایی شد، ۱۴۱ اثر انتخاب شد، و در تحلیل قرار گرفت. توزیع متون برگزیده برحسب ماهیت و نوع اثر در حوزه امنیت اجتماعی در جدول ۱ آمده است:

جدول ۱. توزیع متون در حوزه امنیت اجتماعی

نوع اثر انتخاب شده	فراوانی	درصد
کتاب	۱۵	۱۰.۶۳
مقالات و گزارش‌های پژوهش	۱۱۸	۸۳.۶۸
پایان‌نامه و رساله	۸	۵.۶۷
جمع	۱۴۱	۱۰۰

۵. استخراج نتایج

پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه شکل پراکنده‌ای داشته‌اند. از این رو، تحقیقات انتخاب‌شده به‌دقت خوانده و بازخوانی شدند تا مفاهیم کلیدی آن‌ها شناسایی شوند. در این مرحله، متون در هشت بخش با این عناوین طبقه‌بندی شدند: احساس امنیت اجتماعی، ارزش‌های اسلامی، نیروی انتظامی، فضای شهری، نهاد خانواده، امنیت اجتماعی زنان، رسانه‌های جمعی، و هویت (جدول ۲).

جدول ۲. طبقه‌بندی مطالعات امنیت اجتماعی

ابعاد	منابع
احساس امنیت اجتماعی	یاوری و ریگی (۱۳۹۶)، قاسمی و دیگران (۱۳۹۱)، احمدی و کلدی (۱۳۹۲)، هزارجریبی و فعلی (۱۳۹۵)، دسترنج (۱۳۹۴)، بنی‌فاطمه و سلیمی (۱۳۹۰)، عابدینی و نظری (۱۳۹۳)، ایمان و دیگران (۱۳۸۹)، هزارجریبی (۱۳۹۰)، محمدی و دیگران (۱۳۹۵)، زارع شاه‌آبادی و ترکان (۱۳۹۰)، کامران و عبادتی نظری (۱۳۸۹)، ابراهیم‌پور و علمی (۱۳۹۴)، علمی و رضازاده (۱۳۹۳)، حسونند و حسونند (۱۳۹۰)، پیلتن مصلی‌نژاد (۱۳۹۳)، مختاری و دیگران (۱۳۹۱)، هزارجریبی و دیگران (۱۳۹۳)، هاشمیان‌فر و کشاورز (۱۳۹۱)، رستگار خالد و بحری‌پور (۱۳۹۲)، حسین‌زاده (۱۳۸۷)، زاهدی اصل و طارزازی (۱۳۹۲)، مجدی و دیگران (۱۳۹۴)، ذوالفقاری و بحری‌پور (۱۳۸۹)، منصور (۱۳۹۲)، خداوردی (۱۳۹۱)، حاجیانی (۱۳۸۴)، آقایی (۱۳۸۷)، افشار (۱۳۸۵)، اباخانی (۱۳۸۸)، خادمی (۱۳۸۷)، طاهری (۱۳۸۸)، بیات (۱۳۸۸)، رجبی‌پور (۱۳۸۴).
ارزش‌های اسلامی و امنیت اجتماعی	افتخاری (۱۳۹۲)، افتخاری (۱۳۹۵)، آگاه (۱۳۸۷)، مختاری و دیگران (۱۳۹۳)، مرادی (۱۳۹۵)، مرادی پردنجانی و صادقی ده‌چشمه‌ای (۱۳۹۵)، قربان‌زاده و دیگران (۱۳۹۱)، ترابی و گودرزی (۱۳۸۳)، افتخاری (۱۳۹۱)، تسخیری (۱۳۸۷)، کاظمی سهلوانی (۱۳۹۲)، همایون مصباح (۱۳۹۱)، رئیس‌وانانی و بهروزی‌لک (۱۳۹۶)، آغاسی و دیگران (۱۳۸۷)، تجری و انصاری (۱۳۹۳)، سلطانی‌رنانی (۱۳۹۳)، واتقی (۱۳۸۱)، عصاریان‌نژاد (۱۳۸۷)، ترابی و گودرزی (۱۳۸۲)، منصورنژاد (۱۳۸۲)، کاظمی (۱۳۸۶).
نیروی انتظامی و امنیت اجتماعی	نصری (۱۳۹۲)، بنی‌اسد (۱۳۹۲)، مرادی پردنجانی و مطلبی (۱۳۹۳)، رودانی (۱۳۹۰)، شعبانی (۱۳۸۹)، نایب‌پور و دیگران (۱۳۹۳)، تاج‌بخش (۱۳۸۷)، ساعد (۱۳۸۶)، کریمانی (۱۳۸۹)، خاک‌پور (۱۳۹۱)، بیگی و حیدرنژاد (۱۳۹۴)، ترابی و عرفانی نظری (۱۳۹۰)، تشکری (۱۳۹۰)، حیدری (۱۳۸۷)، حقیقی (۱۳۸۶)، دانایی (۱۳۹۴)، جزینی (۱۳۹۴)، خطیبی (۱۳۸۷)، علیوردی‌نیا (۱۳۸۶).
فضای شهری و امنیت اجتماعی	ملکیان و دیگران (۱۳۹۵)، ثواقب و معظمی گودرزی (۱۳۹۴)، بزی و دیگران (۱۳۹۱)، بردی و دیگران (۱۳۹۴)، داداش‌پور و دیگران (۱۳۹۳)، پورمعلم و جعفری‌نسب (۱۳۹۲)، نویدنیا و ساروخانی (۱۳۸۵)، فتحی و ستاکه (۱۳۸۷)، زارع و محمدی (۱۳۹۵)، توسلی (۱۳۸۳)، ویسی (۱۳۹۵)، سیادت و پیرعلی (۱۳۹۳)، عزیزی و استیری (۱۳۹۵)، رضوانی و کوچکی (۱۳۹۶)، شربت‌ی و عموزاد مهدیرجی (۱۳۹۵)، اصغری و دیگران (۱۳۹۴)، خداداد و دیگران (۱۳۹۶)، رضوی و دیگران (۱۳۹۴)، نصیری و اعظمی (۱۳۸۵)، پیروزی و ذاکر حقیقی (۱۳۹۵)، سفیری (۱۳۸۷)، درویشی و آزادخانی (۱۳۹۵)، گنجی (۱۳۸۲)، حاجی‌علی‌اکبری (۱۳۹۲)، شریعتی (۱۳۸۴)، حسینی (۱۳۸۷)، صالحی (۱۳۸۷)، کارگر و سرور (۱۳۹۰)، شرقی (۱۳۸۴).

خانواده و امنیت اجتماعی	محمدی و دیگران (۱۳۹۵)، هاشمی و دیگران (۱۳۹۵)، موسوی و دیگران (۱۳۹۴)، زمانی (۱۳۸۶)، محمدپناه و شیرزاد (۱۳۹۳).
امنیت اجتماعی زنان	کلدی و سلحشوری (۱۳۹۲)، کلدی و کمانی (۱۳۹۳)، عبداللهی (۱۳۹۰)، علیزاده اقدم و دیگران (۱۳۹۵)، میرزاحسینی (۱۳۸۸)، نیازی و دیگران (۱۳۹۰)، فولادی و دیگران (۱۳۸۸)، انصاری و غلامنیارمی (۱۳۹۵)، حسن‌زاده و دیگران (۱۳۹۴)، احمدی و کلدی (۱۳۹۱)، جهانگیری و مساوات (۱۳۹۲)، نیازی و فرشادفر (۱۳۹۳)، باقری و نوروزی (۱۳۹۳)، خراسانی و اسمعیلی (۱۳۸۹)، حاتمی و دیگران (۱۳۹۴)، رضایی‌راد و محمدپژوه (۱۳۹۵)، الماسی (۱۳۹۵)، حاجی‌زاده میمندی و ترکی (۱۳۹۳)، آزاده و دیگران (۱۳۹۵)، دانش و دیگران (۱۳۹۴)، موحد و همت (۱۳۹۲)، افشار (۱۳۸۵).
رسانه‌های جمعی و امنیت اجتماعی	مجردی (۱۳۹۱)، شکرینیگی و دیگران (۱۳۹۰)، دهقانی و دیگران (۱۳۹۲)، قاسمی (۱۳۸۶)، حیاتی و محصل (۱۳۹۲)، اکبری و دیگران (۱۳۹۵)، جهان‌بین (۱۳۸۲)، جان‌پرور (۱۳۹۰)، روان (۱۳۸۹)، حاجی‌زاده میمندی و ترکی (۱۳۹۲)، کتابی و دیگران (۱۳۸۶)، خواجه‌نوری و کاوه (۱۳۹۲)، رحیمی (۱۳۸۷)، رستگارخالد و محمدیان (۱۳۹۲)، آقایی (۱۳۸۶)، امیری (۱۳۸۲).
هویت و امنیت اجتماعی	میرسندسی (۱۳۹۲)، نویدنیا (۱۳۸۵)، حاجیانی (۱۳۹۱)، حسین‌زاده و دیگران (۱۳۸۷)، فرشادفر (۱۳۹۰)، رجب‌لو و دیگران (۱۳۹۴)، مستوفی (۱۳۹۲)، رجبی و حمیدی‌پور (۱۳۹۷)

۶. تحلیل داده‌ها و شناسایی مضامین اصلی

به‌منظور تحلیل داده‌ها و شناسایی مضامین اصلی، ابتدا متغیرهای مستقل شناسایی و دسته‌بندی شدند. سپس، مقایسه تحلیلی از تشابهات و تفاوت‌ها در متون صورت گرفت. پرتکرار شدن مفاهیم در متن مبنای شناسایی تم‌های اصلی قرار گرفت. بعد از انتخاب و دسته‌بندی مطالعات امنیت اجتماعی بر جزئیات هریک از مطالعات انتخاب شده تمرکز شد؛ از جمله متغیرهای ناامن‌کننده و امنیت‌بخش، متغیرهای امنیت اجتماعی و ناامنی، کارگزاران امنیت‌بخشی، سطوح مواجهه با ناامنی، و ایجاد امنیت. با توجه به هدف پژوهش مبنی بر ارائه تفسیری جامع از مفهوم امنیت اجتماعی در جامعه ایران، لاجرم سطح ساختار شکنی وسیع‌تری استفاده شد. نخست همه متغیرها استخراج و در هشت حوزه جایابی شدند. سپس، به صورت جداگانه تجزیه و تحلیل شدند. با توجه به ضرورت بررسی ارتباط مطالعات با یکدیگر، هم‌چنین ترجمه مطالعات به یکدیگر، تمامی متغیرها در مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در قالب مؤلفه‌های امنیت‌بخش / ایجابی، امنیت‌زدا / سلبی، و متغیرهای عام / خاص در تحقیقات جایابی شدند. مؤلفه‌های مذکور محوری برای تجزیه و تحلیل و مبنایی برای ترجمه و در نهایت تدوین الگوی فراگیر شدند. متغیر خاص متغیری است که در حوزه تخصصی هریک از هشت حوزه بر شمرده ویژه همان حوزه است و دقیقاً به زمینه مطالعات تخصصی در همان حوزه ارتباط دارد. منظور از متغیر عام

متغیری است که به صورت مشترک در تمامی حوزه‌های مطالعات امنیت اجتماعی می‌توان آن‌ها را سراغ گرفت و وجه عامی دارند. در ذیل وجه ایجابی آن دسته از متغیرهایی قرار دارند که در نقش عامل مثبت تعریف می‌شوند و در ایجاد امنیت اجتماعی نقش مثبتی ایفا می‌کنند. منظور از متغیرهای سلبی مجموعه عواملی اند که مانع و مخل امنیت اجتماعی اند و به‌میزانی که افزایش یابند، ناامنی افزایش می‌یابد. مطالعاتی که تا اندازه‌ای به یک‌دیگر شبیه‌اند، ولی حدودی تناقض در آن‌ها دیده شد، بر مبنای متغیرهای عام و خاص به یک‌دیگر نزدیک و ترجمه شدند. در ادامه، به تجزیه و تحلیل مطالعات امنیت اجتماعی ایران در هشت حوزه پرداخته می‌شود.

۱.۶ احساس امنیت اجتماعی

احساس امنیت به معنای احساس آزادی از ترس یا احساس ایمنی تعریف شده است که یکی از دو پایه مفهومی امنیت است (ماندل ۱۳۸۷: ۳۸-۴۲). احساس امنیت نیز هم‌چون امنیت می‌تواند متعلق به افراد، جوامع، دولت‌ها، و حتی جامعه جهانی باشد و ابعاد گوناگونی هم‌چون نظامی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، و زیست‌محیطی داشته باشد، اما چون مفهومی روان‌شناختی است، عمدتاً در سطح فردی مطالعه و سنجش می‌شود. در بسیاری از مطالعات این حوزه احساس امنیت اجتماعی متغیر وابسته تعریف شده و میزان تأثیرپذیری آن از علل محیطی سنجیده شده است.

جدول ۳. توزیع متون حوزه احساس امنیت اجتماعی

ماهیت و نوع اثر مطالعه شده	فراوانی	درصد
کتاب	۳	۱۲.۵
مقاله و گزارش‌های پژوهش	۱۶	۶۶.۶۶
پایان‌نامه و رساله	۵	۲۰.۸۳
جمع	۲۴	۱۰۰

در تحقیقات این حوزه تعاریف گوناگونی از احساس امنیت اجتماعی ارائه شده است؛ از جمله احساس امنیت اجتماعی به معنای فراغت همگانی از تهدیدی که رفتار غیرقانونی فرد، سازمان، یا دولت ممکن است در تمامی یا در بخشی از جامعه پدید آورد (یاوری و ریگی ۱۳۹۶)؛ احساس امنیت اجتماعی به معنای نبود هراس و بیم از حقوق و آزادی‌های مشروع (قاسمی و دیگران ۱۳۹۱)؛ احساس امنیت اجتماعی به مثابه رضایت از زندگی و

نارضایتی شدیدی که ممکن است به حرکت‌های رادیکال و انقلابی منجر شود؛ احساس امنیت به معنای فقدان هراس از موردحمله قرارگرفتن ارزش‌های انسانی و نبود هراس و بیم از حقوق و آزادی‌های مشروع (بنی فاطمه و سلیمی ۱۳۹۰؛ هزارجریبی و فعلی ۱۳۹۵؛ هاشمیان‌فر و کشاورز ۱۳۹۱)؛ احساس امنیت اجتماعی به معنای برخورداری انسان‌ها از آرامش آن‌چنان‌که در روابط تعاملی خود با دیگران کم‌ترین اصطکاک را دارند و می‌توانند تنش‌ها را برطرف کنند (زارع و دیگران ۱۳۹۵)؛ احساس امنیت اجتماعی به معنای فقدان نگرانی از امور اساسی زندگی (پیلتن و مصلی‌نژاد ۱۳۹۳)؛ احساس امنیت اجتماعی به معنای مجموعه شرایط و وضعیتی است که موجب ثبات و آرامش خاطر در جامعه می‌شود و موقعیت رسیدگی به امور زندگی را با کیفیت بهتری ایجاد می‌کند (حسنوند ۱۳۹۰). با این توضیحات، در جدول ۴ مؤلفه‌های ناامنی اجتماعی که مبنایی برای تبیین ناامنی اجتماعی در ایران بوده‌اند، در سه سطح اقتصادی، اجتماعی، و روان‌شناختی خلاصه و نمایش داده شده‌اند.

جدول ۴. مؤلفه‌های ناامنی اجتماعی / سلبی

رویکرد سلبی	ناامنی شغلی، سطح پایین بهداشت و ابراز نگرانی از حوادث طبیعی و بیماری‌ها، احساس محرومیت نسبی.	اقتصادی	احساس امنیت	سطح کلان
رویکرد سلبی	جرم و دزدی، رفتارهای خشونت‌آمیز، رفتارهای ضد اجتماعی، دزدیده‌شدن اموال خود یا خانواده، بروز انحرافات و ناهنجاری‌ها.	اجتماعی		سطح خرد
رویکرد سلبی	احساس گم‌گشتگی، اضطراب، و اندوه، فقدان اعتماد، رفتار ضد اجتماعی، خودکشی، خشونت و مشکلات اجتماعی، اختلالات و نابه‌سامانی‌های روانی و اجتماعی.	روان‌شناختی		

به‌لحاظ ارتباط حوزه‌ای، مهم‌ترین متغیرهای تأثیرگذار از حوزه‌های پلیس، فضای شهر، و طراحی محیطی استخراج شده‌اند. در تحقیقات این حوزه بیش از این‌که بر مؤلفه‌های امنیت‌بخش و ارتقادهنده احساس امنیت اجتماعی اشاره شود، مؤلفه‌های ناامن‌کننده و سلبی برجسته شده‌اند.

۲.۶ امنیت اجتماعی با ایتنا بر ارزش‌های اسلامی

بخش عمده‌ای از مطالعات امنیت اجتماعی ایران با رویکرد دینی تدوین شده است و ارزش‌های دینی را مبنای تعریف این مفهوم قرار داده‌اند. تحقیقات این حوزه با وام‌گیری از مفهوم مرکزی هویت در مباحث امنیت اجتماعی و جانشینی آن با دین و ارزش‌های دینی مبنای اندیشه تحقیقات خود را فراهم آورده‌اند.

جدول ۵. توزیع متون اسلام و امنیت اجتماعی

ماهیت و نوع اثر مطالعه‌شده	فراوانی	درصد
کتاب	۶	۳۰
مقاله و گزارش‌های پژوهش	۱۴	۷۰
جمع	۲۰	۱۰۰

در مطالعات این حوزه، امنیت اجتماعی به‌مثابه حفظ ارزش‌های اجتماعی (مرادی و صادقی ۱۳۹۵)، حراست از ارزش‌های جمعی انسان در زندگی اجتماعی (قربان‌زاده و دیگران ۱۳۹۱)، فارغ‌بودن از تهدیداتی که متوجه عناصر ارزشی جامعه است (محبوبی‌منش ۱۳۸۱)، و امنیت اجتماعی به‌مثابه امنیت هویت جامعه با مؤلفه‌های هنجاری و ارزشی (افتخاری ۱۳۹۱) تعریف شده است. تحقیقات این حوزه با استخراج ارزش‌ها از متون و نصوص دینی و تعریف ارزش‌ها به‌منزله اجزای حیاتی تشکیل‌دهنده منظومه هویتی فرد و اجتماع، رابطه ارزش‌ها و باورهای مستخرج از متون دینی را با مقوله امنیت اجتماعی پیوند زده‌اند و آن را در ابعاد گوناگون از جمله رابطه ارزش‌ها با احساس امنیت اجتماعی افراد یا تأثیر تغییر ارزش‌ها در احساس امنیت اجتماعی بررسی کرده‌اند. در ذیل این عنوان کلی موضوعاتی مختلفی بررسی شده‌اند؛ هم‌چون نقش اسلام در حمایت و تقویت امنیت اجتماعی، تبیین شاخص‌های تأثیرگذار در امنیت اجتماعی در جامعه دینی، ارکان مدیریتی نظم و امنیت در جامعه اسلامی و تأمین‌کننده امنیت اجتماعی، بررسی الگوهای تربیتی و امنیت اجتماعی، بررسی منشأ امنیت اجتماعی در آیات قرآن کریم، و تثبیت امنیت اجتماعی در پرتو پایبندی به احکام دینی به‌ویژه حجاب اسلامی. دیگر محورهای اساسی تحقیقات این حوزه عبارت‌اند از:

- تحقیقات این حوزه، با رویکرد ذهنی به امنیت اجتماعی، وجه آرامش درونی افراد را مترادف با امنیت اجتماعی قرار داده‌اند؛ از جمله آرامش خاطر انسان (مردانی و دیگران ۱۳۹۱)؛ احساس آرامش، سکون قلبی، و فراغت از ترس و هراس و اضطراب

تفسیری فراگیر از امنیت اجتماعی در مطالعه موردی ایران (حمید سجادی) ۱۰۱

(وائقی ۱۳۸۰)؛ عدم اضطراب و تشویش از خطر (نصیری ۱۳۸۱)؛ برقراری امنیت و آرامش درونی خود و اجتماع (سلطانی ۱۳۹۳)؛ رهایی از اضطراب و تعقیب ایمنی (خلیلی ۱۳۸۱).

- بخشی از تحقیقات امنیت اجتماعی را با ارجاع به احکام خاص دینی تعریف می‌کنند: ناامنی مترداف با نبود بازدارنده‌های معنوی، بیگانگی، و نداشتن وابستگی به یک مبدأ (تسخیری ۱۳۸۷)؛ طاغوت‌ها و فاسقان عامل تهدید امنیت بشر، بی‌ایمانی و الحاد علل اصلی طغیان، و حفظ امنیت اجتماعی و آرامش روانی وام‌دار حجاب (تجری و انصاری ۱۳۹۳)؛ تحقق امنیت اجتماعی در پرتو حجاب بانوان (کاظمی سهلوانی ۱۳۹۲).

- مطالعات این حوزه با بازتعریف هویت در ذیل ارزش‌های دینی این‌گونه استدلال می‌کنند که امنیت اجتماعی بر شالوده ارزش‌ها و منظومه ارزشی مورد وثوق اجتماع بنا شده است و لاجرم بحران و اختلال در هویت زمینه‌ساز بحران در امنیت اجتماعی و به‌مخاطره‌افتادن و زوال آن می‌شود.

ارزش‌ها و باورهای امنیت اجتماعی با رویکرد اسلامی، بیش‌تر از این‌که معطوف به اجتماع و هویت اجتماعی باشد، معطوف به باورهای مذهبی و اسلامی است. به‌عبارت‌دیگر، باورهای و ارزش‌های استخراج‌شده از متون دینی و نه از جامعه.

۳.۶ امنیت اجتماعی با رویکرد انتظامی

مطالعات امنیت اجتماعی با رویکرد نیروی انتظامی با وجهی حاکمیتی تعریف شده است. بنابراین، محور اصلی مطالعات امنیت اجتماعی - انتظامی «طرح ارتقای امنیت اجتماعی» است که مترادف با کاهش فعالیت‌های مجرمانه، مبارزه با قاچاق کالا، مبارزه با توزیع‌کنندگان مشروبات الکلی، مبارزه با بدحجابی، جرم و جنایت، پاک‌سازی منطقه از معتادان و اراذل و اوباش، و برقراری گشت‌های پیاده و سواره (رودانی و دیگران ۱۳۹۰؛ بنی‌اسد ۱۳۹۲) معرفی شده است.

جدول ۶. متون حوزه نیروی انتظامی و امنیت اجتماعی

ماهیت و نوع اثر مطالعه‌شده	فراوانی	درصد
کتاب	۱	۵.۲۷
مقاله و گزارش‌های پژوهش	۱۸	۹۴.۷۳
جمع	۱۹	۱۰۰

تعریف امنیت اجتماعی در این مطالعات با کنش‌گری بی‌چون و چرای قدرت انتظامی و با وجهی کاملاً دولت‌محور شناسایی می‌شود (بنی‌اسد ۱۳۹۲). در این مطالعات، امنیت اجتماعی با نظم و امنیت عمومی مترادف و آن بخش از اقدامات دولت است که برای ارتقا و تأمین امنیت اجتماعی - عمومی - صورت می‌گیرد (کریمانی ۱۳۸۹). جامعه امن نیز جامعه‌ای است که جرم و جنایت در آن کم‌ترین آمار ممکن را دارد (رودانی و دیگران ۱۳۹۰). امنیت اجتماعی در این تعاریف به معنای جلوگیری از قانون‌شکنی، برقراری نظم در جامعه، و جلوگیری از انحرافات اجتماعی (ترابی و عرفانی نظری ۱۳۹۰) به کار می‌رود. امنیت اجتماعی در معنای سلبی نبود تهدیدات، فقدان جرایم و تخلفات (طباطبایی مؤتمنی ۱۳۷۰)، پیش‌گیری از جرم (ساعد ۱۳۸۶) و مصونیت جان، مال، و ناموس مردم از هرگونه تعرض و گزند (قربان‌حسینی ۱۳۷۶) تعریف شده است. در این تحقیقات، هرگونه مقابله با ناامنی اجتماعی با کارگزاری نیروی انتظامی و پلیس معنا شده و لاجرم داشتن سازمان پلیسی قوی عامل تحقق امنیت تعریف شده است (خاک‌پور ۱۳۹۱). از دیگر محورهای شناسایی شده، که وجه‌مشترک پژوهش‌های این حوزه است، می‌توان به نمونه‌های زیر اشاره کرد:

- غلبه رویکرد سلبی امنیت اجتماعی: فقدان تهدید و ناامنی به مثابه امنیت تعریف شده است.
- ناامنی اجتماعی با جرم و بزه در جامعه مترادف شمرده شده است.
- کارگزار اصلی تأمین امنیت اجتماعی نیروی انتظامی است و اگر در جایی سخن از مشارکت مردم و جامعه به میان آمده، منظور همکاری جامعه در اجرای «طرح امنیت اجتماعی» است.

۴.۶ امنیت اجتماعی در شهر

امروزه با گسترش روزافزون شهرنشینی و توسعه کلان‌شهرها، صنعتی‌شدن، و تراکم جمعیت و فشار ترافیک گریبان‌گیر مردم شده است. این مشکلات سبب شده است مسائلی هم‌چون برهم خوردن توازن جمعیتی، افزایش نابرابری‌ها در مناطق مختلف شهری، گسترش دامنه نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی در میان طبقات گوناگون، از میان رفتن حس همسایگی و کاهش روابط خویشاوندی، کاهش اعتماد اجتماعی، مهاجرت و حاشیه‌نشینی، و ناامنی و آسیب‌های اجتماعی در شهرها پدید آید و در نتیجه، بیش‌تر توجه پژوهش‌گران اجتماعی را به خود جلب کرده است (صالحی مرزيجرانی ۱۳۸۴). بنابه تحقیقات این حوزه،

تفسیری فراگیر از امنیت اجتماعی در مطالعه موردی ایران (حمید سجادی) ۱۰۳

امنیت ارتباط مستقیمی با فضا و بافت شهری دارد. فضای شهری مناسب تا حد زیادی تأمین‌کننده امنیت و فضای نامناسب از بین‌برنده آن و زمینه‌ساز انواع آسیب‌ها و معضلات اجتماعی است. از مؤلفه‌های مهم امنیت و سالم‌بودن محیط شهری و ساختن جامعه سالم میزان جرم و آلودگی‌های محیطی در شهر است. تحقیقات بسیاری بر رابطه عوامل محیطی در وقوع انواع جرم (رحمتی ۱۳۹۰)، یا تراکم جمعیت موجود در امنیت شهری نامناسب، و میزان جرم (سعدی‌نژاد و عظیمی ۱۳۹۰) تأکید دارند.

جدول ۷. متون فضای شهری - امنیت اجتماعی

ماهیت و نوع اثر مطالعه‌شده	فراوانی	درصد
کتاب	۴	۱۱.۷۶
مقاله و گزارش‌های پژوهش	۲۹	۸۵.۲۹
پایان‌نامه و رساله	۱	۲.۹۴
جمع	۳۴	۱۰۰

مطالعات این حوزه مسائلی هم‌چون وضعیت امنیت اجتماعی در مناطق حاشیه‌نشین شهری، حاشیه‌نشینی و امنیت اجتماعی، جنبه‌های کیفی و کمی امنیت اجتماعی از لحاظ کالبدی و اجتماعی در فضاها شهری، تأثیر ساختار محله‌ها در امنیت اجتماعی، و سنجش وضعیت امنیت در کالبد و محیط را بررسی کرده‌اند. مجموع متغیرهای پژوهش‌های امنیت اجتماعی در فضاها شهری به دو بعد عینی و ذهنی تقسیم می‌شود. بعد عینی امنیت با آمار وقوع جرم و جنایت بیان می‌شود. ابعاد ذهنی و روانی امنیت به رهایی از ترس و فقدان تهدید به حقوق انسانی تعبیر شده است که به احساس امنیت از آن یاد می‌شود (سردره و عادل ۱۳۸۹؛ علی‌آبادی ۱۳۸۵؛ رحیم‌بردی و دیگران ۱۳۹۴). در وجه عینی می‌توان این‌ها را برشمرد: تأمین حقوق و رفاه اجتماعی جامعه (بزی و دیگران ۱۳۹۱)، گرایش به انحرافات اجتماعی (مصرف سیگار، مصرف مواد مخدر، و...) در محلات حاشیه‌نشین (ملکیان و دیگران ۱۳۹۵)، نقش نیروی انتظامی و عملکرد قانون (سیادت و پیرعلی ۱۳۹۳)، صنعتی‌شدن، تراکم جمعیت، فشار ترافیک، از میان رفتن حس همسایگی و کاهش روابط خویشاوندی، کاهش اعتماد اجتماعی، مهاجرت، و حاشیه‌نشینی (صالحی مرزبجانی ۱۳۸۴)، رفاه اجتماعی و اقتصادی، فقر، و حاشیه‌نشینی (عزیزی و استیری ۱۳۹۵)، پیش‌گیری از وقوع حضور پلیس و دست‌گیری سارقان و پیچیدگی و تنوع جرم (سفیری ۱۳۸۷)، برهم‌خوردن توازن جمعیتی، رشد بی‌سابقه شهرنشینی، و افزایش نابرابری‌ها در مناطق مختلف شهری (درویشی و آزادخانی ۱۳۹۵)، و تراکم ساختمان‌های

کم‌دوام و بی‌دوام در محدوده‌های فرسوده، بافت‌های فرسوده، و تراکم دهک‌های پایین درآمدی (حاجی‌علی‌اکبری ۱۳۹۲). در وجه ذهنی می‌توان به این موارد اشاره کرد: آرامش و آسودگی خاطری که هر جامعه موظف است برای اعضای خود ایجاد کند (سروستانی ۱۳۸۴)، احساس محرومیت نسبی و سرمایه اجتماعی (سیادت و پیرعلی ۱۳۹۳)، هراس و بیم جامعه درباره حقوق و آزادی‌های مشروع خود (بیات ۱۳۸۰)، و ترس از تهدید حقوق و آزادی‌های مشروع (بهیان و فیروزآبادی ۱۳۹۲). در تعریف مؤلفه‌های عام امنیت‌بخش دو مفهوم تأمین اجتماعی و امنیت‌بخشی نیروی انتظامی توجه محققان این حوزه را جلب کرده است؛

- امنیت‌بخشی پلیسی: در این حوزه مطالعاتی نیز غالباً امنیت اجتماعی با رویکرد دولت‌محور و کارگزاری نیروی پلیس تعبیر و مترادف می‌شود و بر اقدامات مطلوب و رضایت‌بخش پلیس، برخورد قاطع با جرایم و ناهنجاری‌ها، گشت‌های منظم پیاده و سواره پلیس، حضور به‌موقع و سریع فوریت‌های پلیس، ارتقای سطح ایمنی حمل‌ونقل، گسترش مراکز اطلاع‌رسانی، نظارت اجتماعی، و سرعت‌عمل در شناسایی سارقان و مزاحمان تأکید می‌شود.

۵.۶ امنیت اجتماعی و خانواده

مطالعات این حوزه بر این نکته تأکید دارند که نهاد خانواده نقش تعیین‌کننده‌ای در قوام شاخص‌های امنیت اجتماعی به‌ویژه عناصر هویت اجتماعی دارد. کارکرد هویت‌بخش خانواده و نقش پیش‌گیری‌کننده آن در ارتقای امنیت اجتماعی محور مشترک غالب این پژوهش‌هاست (ربیعی ۱۳۸۳: ۲۸۷). در خانواده‌هایی که کارکرد نامطلوبی دارند و والدین در آن‌ها به فشارهای روانی بیش‌تری دچارند، فرزندان با مشکلات بیش‌تری در زندگی فردی و اجتماعی روبه‌رو می‌شوند و احتمال گرایش این فرزندان به انواع آسیب‌های اجتماعی بسیار بیش‌تر از همتایان عادی آن‌هاست.

جدول ۸ توزیع متون برگزیده حوزه خانواده و امنیت اجتماعی

ماهیت و نوع اثر مطالعه‌شده	فراوانی	درصد
مقاله و گزارش‌های پژوهش	۵	۱۰۰
جمع	۵	۱۰۰

در مطالعات این حوزه، امنیت اجتماعی ناظر بر تدارک سلامت افراد جامعه در مقابل اقدامات خشونت‌آمیز و رفع دغدغه‌های ذهنی (احساس ناامنی) شهروندان است (فرجاد ۱۳۷۷: ۲۱۰). تأمین و ارتقای امنیت اجتماعی ترجمان پاسداری از شاخص‌های هویت اجتماعی در بستر نهادهای اجتماعی به‌ویژه خانواده است (محمدپناه و شیرزاد ۱۳۹۳). نکته در این است که احساس تعلق و عاطفه گروهی از مؤلفه‌های بارز در فرایند هویت‌یابی است. لذا، هویت و امنیت اجتماعی از تراکم چنین عواطف و علقه‌هایی پدیدار می‌شوند و از قوام بیش‌تری برخوردار می‌شوند. تحقیقات این حوزه پیدایش انواع جرایم ارتكابی نوجوانان را معلول ترکیبی از عواملی درهم‌ریختن و ازهم‌پاشیدگی خانواده‌ها، سست‌شدن پایه‌ها، و مبانی مذهبی، اخلاقی، و مانند آن می‌دانند (رئسی ۱۳۸۴: ۹۹). به‌طور کلی مطالعات این حوزه متغیرهایی هم‌چون طلاق، ازهم‌پاشیدگی خانواده‌ها، و انحرافات جنسی را، که در ذیل آسیب‌های اجتماعی جایابی می‌شوند، مؤلفه‌هایی ناامنی اجتماعی تلقی کرده‌اند. در این تحقیقات نقش نهادهای اجتماعی و خانواده در پیش‌گیری از تهدیدات و آسیب‌پذیری‌های هویت برجسته شده و ناامنی اجتماعی زمینه‌ساز جرم و بزه‌کاری تعریف شده است.

۶.۶ امنیت اجتماعی زنان

ترس از وقوع جرم در زنان بنابه دلایلی هم‌چون توان جسمی زنان، تجارب اولیه زندگی، وظایف مادری، ترس از دنیای بیرون، و ترس معقول آن‌ها توجه ویژه مطالعات این حوزه را جلب کرده است.

جدول ۹. توزیع متون امنیت اجتماعی زنان

ماهیت و نوع اثر مطالعه‌شده	فراوانی	درصد
مقاله و گزارش‌های پژوهش	۲۱	۴۵.۹۵
پایان‌نامه و رساله	۱	۵۴.۴
جمع	۲۲	۱۰۰

در مطالعات این حوزه، آرامش خاطر ذهنی و روانی زنان درباره این که در زندگی روزمره خود چه قدر در برابر خطرهای احتمالی و مزاحمت دیگر افراد جامعه مصونیت دارند بررسی شده است. این احساس ناشی از تجربه‌های مستقیم و غیرمستقیم است

که افراد از موقعیت و اوضاع محیط پیرامونی دریافت می‌کنند. احساس امنیت اجتماعی هرگونه نگرانی از تهدید، ترس هنگام تنهایی در خیابان، ترس از حضور در خیابان به‌ویژه در شب، بی‌اعتمادی به غریبه‌ها، و مانند آن را شامل می‌شود (نوروزی و فولادی ۱۳۸۸: ۱۴۹). در تحقیقات این حوزه، مجموعه مؤلفه‌های برشمرده‌شده وجه سلبی دارد:

- فضای شهری - رابطه بین احساس امنیت اجتماعی زنان و فضاهای عمومی شهر: کیفیت روشنایی در فضای عمومی، امنیت فضاهای عمومی مبلمان شهری، فضاهای بی‌دفاع، محلات ناامن، و فشردگی و فرسودگی بافت متغیرهای پرتکرار در تبیین ناامنی ذکر شده‌اند (مظلوم خراسانی و اسمعیلی ۱۳۸۹)؛

- رویکرد دولت‌محور: رویکرد غالب این تحقیقات برقراری امنیت اجتماعی توسط نیروی انتظامی است. درواقع، عملکرد پلیس در کنترل بیرونی و جلوگیری از جرایم اجتماعی حائز اهمیت است. در وجه ذهنی نیز نگرش به عملکرد پلیس به‌منزله نماینده دولت در احساس امنیت روانی افراد به‌ویژه زنان تأثیر می‌گذارد (افتخاری ۱۳۸۱: ۳۸)؛

- در سطح اجتماع: هرج و مرج و نابه‌سامانی در اجتماع، انحرافات و ناهنجاری‌های اجتماعی، گسترش جرم و جنایت، بحران معنا، بحران هویت، و بی‌اعتمادی از جمله متغیرهای به‌کاررفته در این مطالعات‌اند؛

- در سطح فردی: بر ترس و نگرانی زنان در محیط اجتماعی، ترس خاص آنان از حمله به‌قصد عمل جنسی، یا خشونت در درون فضاهای شهری تأکید شده است (منصوره اعظم و دیگران ۱۳۹۵)؛

- خشونت خانگی: احساس آرامش درمقابل احتمال آزار و اذیت در خانواده و میزان اختلاف خانوادگی یا استفاده از تنبیه بدنی و پرخاش‌گری؛

- در سطح تهدیدات و دغدغه‌های اقتصادی زنان می‌توان به مؤلفه‌هایی هم‌چون سرقت و ازدست‌دادن شغل اشاره کرد.

متغیرهای تبیین‌کننده احساس امنیت اجتماعی زنان از جمله خشونت خانگی، ترس از آزار و اذیت در محیط خارج از خانه، نقش رسانه‌ها در ایجاد احساس امنیت، و عملکرد نیروی انتظامی همگی بر وجه ابژگی زنان در حوزه امنیت اجتماعی دلالت دارد.

۷.۶ رسانه‌های جمعی و امنیت اجتماعی

امنیت نیز مثل هر مقوله ذهنی و اجتماعی دیگر در جهان دست‌خوش تغییر و دچار دگرگونی شده است. عوامل «امنیت‌زا» و «امنیت‌زدا» نیز در دنیای اطلاعات و ارتباطات امروز با گذشته متفاوت است (حیاتی و محصل ۱۳۹۲). در مطالعات این حوزه، بر نقش دوگانه رسانه در حوزه امنیت اجتماعی، سازوکار دوجبهی «امنیت‌برانداز» و «امنیت‌گستر»، تأکید شده است. رسانه‌ها می‌توانند چهره‌ای مشوش و مخدوش از جرم، مجرم و جنایت، بزه‌کاری، واکنش اجتماعی، و امنیت اجتماعی به‌نمایش بگذارند (جهان‌بین ۱۳۸۲: ۹۴). بی‌مکانی، فرازمانی، دردست‌رس بودن هم‌زمان از بارزترین ویژگی‌های این جهان مجازی‌اند (عاملی ۱۳۸۲: ۲۷). تحقیقات این حوزه نقش رسانه‌ها در ناامنی اجتماعی را بر مبنای رشد لگام‌گسیخته و گسترش اینترنت و شبکه‌های اجتماعی توضیح می‌دهند. ترویج سریع شایعات و اخبار نادرست، تبلیغات ضددینی، نداشتن کنترل بر اطلاعات شخصی ارائه‌شده در شبکه‌های اجتماعی، و ترویج خشونت برخی از مهم‌ترین این ناامنی‌های اجتماعی‌اند که در این حوزه مطالعات بدان توجه شده است.

جدول ۱۰. توزیع متون برگزیده در حوزه رسانه و امنیت اجتماعی

ماهیت و نوع اثر مطالعه‌شده	فراوانی	درصد
کتاب	۲	۵.۱۲
مقاله و گزارش‌های پژوهش	۱۳	۲۵.۸۱
پایان‌نامه و رساله	۱	۲.۰۶
جمع	۱۶	۱۰۰

امروزه شبکه‌های اجتماعی به بخش جدایی‌ناپذیری از فرهنگ زندگی برخط تبدیل شده‌اند. بر این مبنای، برخی از محققان این حوزه با باور به این که امنیت مبتنی بر هنجارها و ارزش‌های جامعه است، شبکه‌های اجتماعی را به‌مثابه حفره‌های مهم امنیتی قلمداد می‌کنند (عاملی ۱۳۸۷: ۱۸)، آن‌چنان که رسانه‌های جهانی، با گسترش ارزش‌های غربی در کشورهای در حال توسعه، به گسست هویتی و تضعیف هویت ملی منجر می‌شوند. به‌عبارتی، شبکه‌های اجتماعی ابزاری‌اند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در هنجارها، ارزش‌ها، فرهنگ، و هویت افراد تأثیر می‌گذارند و می‌توانند عامل خطری برای امنیت هویتی، فرهنگی، و اجتماعی باشند (حیاتی و محصل ۱۳۹۲). هم‌چنین، رسانه‌های جمعی در جوامع در حال توسعه، با در معرض مقایسه قرار دادن امکانات و موقعیت‌های کشورهای توسعه‌یافته، سطح انتظارات

را بالا می‌برند و به دلیل ناتوانی این جوامع در برآوردن این خواسته‌ها، در افراد احساس محرومیت و نارضایتی به وجود می‌آورند. در نتیجه، این محرومیت و نارضایتی عاملی مهم برای بی‌ثباتی و ناامنی می‌شود (دادگران ۱۳۷۴: ۱۳۲؛ قاسمی ۱۳۸۶).

از سوی دیگر، رسانه‌های جمعی نقش بسیار مهمی در ارائه و اجرای برنامه‌های سیاسی، امنیتی، و همچنین برانگیختن مشارکت مردمی در تأمین احساس امنیت اجتماعی ایفا می‌کنند (صادقیان ۱۳۸۸: ۱۷۵). رسانه‌ها همان‌گونه که در ایجاد مشارکت و امنیت نقش دارند، با تضعیف روند نهادی شدن ارزش‌های اجتماعی می‌توانند جامعه را دچار تعارض و چندگانگی‌های فرهنگی و اجتماعی کنند (همان: ۱۸۰). رابطه رسانه با امنیت اجتماعی با متغیرهایی هم‌چون میزان جرایم و بزه‌کاری، آسیب‌ها، مشکلات اجتماعی، آشفتگی‌های اجتماعی (حاجی‌زاده میمندی و ترکی ۱۳۹۲؛ هزارجریبی ۱۳۹۰) بررسی شده است. تأثیر نمایش جرم و خشونت از طریق رسانه‌ها در افکار عمومی، تأثیر تصاویر خشن رسانه‌ها در جرایم اجتماعی، تأثیر بازتاب خبری جنایات در احساس مردم، و بزرگ‌نمایی اخبار و جزئیات جرایم و جنایات و فضاسازی‌های رسانه‌ای (بیات ۱۳۸۸: ۱۱۸) از جمله مهم‌ترین گزاره‌هایی هستند که این تحقیقات در مسائل خود درباره امنیت اجتماعی طرح کرده و آن‌ها را بسط داده‌اند.

۸.۶ امنیت اجتماعی با ارجاع به هویت

در مکتب کپنهاگ، هویت موضوع مرکزی امنیت اجتماعی است. زوال ناخواسته هویت بعضی گروه‌ها و انهدام عمدی بعضی هویت‌های دیگر نظریه‌پردازانی چون بوزان و ویور را به صورت‌بندی نوینی از نظریات امنیتی سوق داد. مسئله اصلی این حوزه از مطالعات رابطه امنیت اجتماعی با امواج هویت‌خواهی - قومی، مذهبی، و نظایر آن - در جامعه و تنوع درخواست گروه‌های تشکیل‌دهنده جامعه است. در این رویکرد هویت عامل هم‌بستگی، وفاق، و هنجارمند کردن روابط افراد در عرصه‌های گوناگون حیات عمومی است.

جدول ۱۱. توزیع متون برگزیده در حوزه هویت و امنیت اجتماعی

ماهیت و نوع اثر مطالعه‌شده	فراوانی	درصد
کتاب	۱	۱۲.۵
مقاله و گزارش‌های پژوهش	۷	۸۷.۵
جمع	۸	۱۰۰

مطالعات این حوزه در دو بخش کلی شناسایی می‌شوند: هویت ملی و هویت مذهبی و قومی، که هر دو از ریشه‌های تاریخی و آداب‌ورسوم نشئت گرفته‌اند و خصیصه‌ای انسجام‌بخش دارند. هویت ملی گستره وسیع‌تری از هویت مذهبی و قومی را پوشش داده است. تهدید هویت ممکن است شدیدترین ناامنی‌ها را موجب شود؛ از جمله درگیری، نزاع، جنگ، اقدامات رادیکال و تروریسم، و جدایی‌طلبی. بحران هویت در این مطالعات در گزاره‌هایی هم‌چون زوال هویتی گروهی و بحران معنا، آشفتگی هویت اجتماعی، فروپاشی اجتماعی، تضعیف زبان و ادبیات بومی، و رواج خرده‌فرهنگ زبانی ادبیات بیگانه در جامعه شناسایی می‌شود. در چنین زمینه‌ای، از یک سو اقدام فعالانه برای خودمختاری و از سوی دیگر، تعلل دولت‌ها در برآوردن مطالبات گروه‌ها بحران هویت را رقم می‌زند.

بررسی نقش امنیت اجتماعی در هویت ایرانی (نویدنیا ۱۳۸۵)، بررسی رابطه هویت‌های جمعی در ایران و مشخصاً هویت ملی (یا ایرانی) و هویت مذهبی (یا اسلامی) با امنیت پایدار (حاجیان ۱۳۹۱)، و بررسی رابطه هویت ملی و احساس امنیت اجتماعی (رجبلو و دیگران ۱۳۹۴) از موضوعات مطالعه‌شده در این حوزه‌اند. درمقابل، تعامل میان هویت‌های متعدد فرهنگی و اجتماعی، همکاری و روابط مثبت گروه‌های هویتی، کاهش حساسیت‌های بین‌فرهنگی، هم‌سازی و هم‌گرایی میان هویت ملی (ایرانی) با هویت دینی (اسلامی)، مراوده و تعامل افراد جامعه با گروه‌های هویتی مختلف، و توصیه سیاست‌های تکثرگرایانه برای ایجاد توافق دیرپا و حل منازعات قومی از مهم‌ترین راهکارهای این حوزه مطالعاتی برای ارتقای امنیت در حوزه هویت به‌شمار می‌روند.

۷. محورهای تفسیر یک‌پارچه

دوگانه‌های ذهنی/عینی، سلبی/ایجابی، و سوژگی/ابژگی امکان مناسبی برای جایابی مفاهیم و رسیدن به تفسیری یک‌دست از گستره مفهومی امنیت اجتماعی در جامعه ایران فراهم می‌آورند. متغیرهای سلبی بر علل ناامنی تأکید می‌کنند و صرف نبود آن‌ها به امنیت ترجمه شده و متغیرهای ایجابی بر عوامل تولید امنیت تأکید دارند. در ادامه، امنیت اجتماعی در ذیل مفهوم بسط‌یافته هویت در جامعه ایرانی - مدرن، ایرانی، و اسلامی - مؤلفه‌های امنیت‌بخش (جدول ۱۲) و ناامن‌کننده اجتماعی (جدول ۱۳)، و در نهایت کارگزاری این مفهوم (سوژگی و ابژگی جامعه - دولت در جدول ۱۴) صورت‌بندی می‌شوند و تلاش می‌شود تا تفسیری یک‌پارچه از امنیت اجتماعی، با ترکیب مضامین امنیت اجتماعی در ایران، ارائه شود.

۱.۷ مؤلفه‌های امنیت بخشی - ایجابی

از مؤلفه‌های امنیت بخش عواملی مدنظر است که وجود آن‌ها دال بر امنیت اجتماعی است و به‌میزانی که این عوامل ارتقا یابند، امنیت اجتماعی افزایش پیدا می‌کند. پایین‌وصف، شاخص‌های ایجابی امنیت اجتماعی در ابعاد سه‌گانه به شرح زیرند:

جدول ۱۲. مؤلفه‌های امنیت بخش اجتماعی / تمرکز بر وجه ایجابی

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌های ایجابی امنیت اجتماعی
دین	پلیس و انتظام جامعه	نظم و انتظام جامعه، پیش‌گیری از وقوع جرایم، نظارت بر حفظ انضباط اجتماعی، مشارکت عمومی جامعه
	اجتماع	سرمایه اجتماعی و اعتماد، افزایش ظرفیت‌های مدیریت اجتماعی، مشارکت و تعهد اجتماعی
	حقوق	کیفیت زندگی و رضایت، رعایت حقوق شهروندی، حفظ حریم خصوصی و آزادی‌های مشروع
	فضای شهری	شهر ایمن، پایداری و انسجام جامعه شهری، تجهیزات و تسهیلات شهری، امنیت فضاهای عمومی
	قانون	قانون‌مداری، توانایی، عملکرد، جدیت پلیس درمقابله با جرایم و ناامنی، تبعیت تمامی اعضای جامعه از هنجارها، ارزش‌ها و قوانین
	اقتصاد	اشتغال و درآمد، توزیع عادلانه درآمد و امنیت اقتصادی، وضعیت بیمه‌ای، اطمینان از درامان ماندن اموال و دارایی‌ها
	زنان	احساس امنیت در شهر و رضایت از عملکرد نیروی انتظامی، نگرش به عملکرد پلیس، تصور فرد از خود، نظم و انتظام در جامعه، ایمن بودن فضای شهری
	خانواده	هویت بخشی خانواده، انسجام خانواده، جامعه‌پذیری و نقش پیش‌گیری‌کننده و اقدامات حمایتی آن
	رسانه	آموزش، امن‌سازی فضای رسانه‌ای و آگاهی بخشی، توجه و اعتماد به رسانه‌های جمعی داخلی، دین‌داری و میزان پای‌بندی به ارزش‌های فرهنگی
اسلامی	ذهنی - هنجاری	آرامش بخشی ایمان، هویت جمعی درمقابل هویت فردی، اطمینان درمقابل صیانت، سعادت درمقابل منفعت، آگاهی درمقابل جهل
عقلانی	ذهنی و عینی	پای‌بندی به آداب و رسوم قومی، هویت ملی، فقدان هراس از تهدیدشدن یا به‌مخاطره‌افتادن ویژگی‌های اساسی و ارزش‌های انسانی، تداوم هویت اجتماعی و فرهنگی جامعه در موقعیت‌های متغیر و متحول اجتماعی، تعلق به افراد گروه‌های اجتماعی، انسجام هویتی، حفاظت از هویت گروهی

۲.۷ مؤلفه‌های ناامن‌کننده - سلبی

عوامل ناامن‌کننده اجتماعی در واقع متغیرهایی اند که وجود آن‌ها دال بر ناامنی اجتماعی است و به میرانی که گسترش یابند، ناامنی افزایش پیدا می‌کند. مؤلفه‌های ناامن‌کننده اجتماعی در حوزه‌های هشت‌گانه و ابعاد سه‌گانه هویتی به شرح جدول ۱۳ است.

جدول ۱۳. مؤلفه‌های ناامن‌کننده اجتماعی / تمرکز بر وجه سلبی

مؤلفه‌ها	ابعاد	شاخص‌های سلبی امنیت اجتماعی
پس	مدن	گسترش جرم و جنایت، انحرافات، آسیب‌های اجتماعی، درگیری‌های داخلی
اعتماد		محرومیت نسبی، فردیت و رقابت شدید، کاهش اعتماد اجتماعی، نابرابری، فقدان توافق همگانی در هنجارهای اجتماعی و اختلال در آن‌ها
حقوق		محروم‌سازی و سرکوب حقوق و آزادی‌های اساسی
فضای شهری		جرایم شهری، توسعه ناهمگون و نابرابر مناطق شهری، نداشتن هویت، نداشتن تعلق، کمبود فضاهای اجتماعی و فراغتی، تراکم‌های بالای ساختمانی، شاکله ناپایداری حیات شهری، مهاجرت و حاشیه‌نشینی و سکونت غیررسمی
زنان		جرم و بزه‌کاری، ترس از وقوع جرم و قربانی‌شدن، مزاحمت‌های خیابانی، همسرآزاری
خانواده		خشونت خانگی، طلاق، کاهش روابط عاطفی، کم‌توجهی به تربیت دینی فرزندان، بدکارکردی نهاد خانواده در اجتماعی کردن فرزندان، بی‌توجهی به آداب‌وسنن اجتماعی، رسوخ خرده‌فرهنگ‌ها و الگوهای بیگانه در اجتماع بومی، هم‌بستگی و هم‌راهی عاطفی اعضای خانواده
رسانه		برسازی گروه‌های اعتراضی در برابر نظام فرهنگی - سیاسی، گسترش شایعه و اتهامات، تزریق حس بی‌اعتمادی به شخصیت‌ها و حکومت، برجسته‌سازی هویت‌های متمایزی چون تعلق مذهبی، قومی، جنسیتی، سیاسی و فرهنگی، تخریب مبانی اخلاقی و اجتماعی
اسلامی	گسترش ناهنجاری‌ها، به‌تردیدافکندن ارزش‌ها، رعایت‌نکردن آداب‌ورسوم، انحرافات سلب‌کننده امنیت اخلاقی و اجتماعی و کاهش دهنده اقتدار معنوی جامعه، تضعیف نمادهای مذهبی، سست‌شدن عقاید و اعتقادات افراد	
ایرانی	زوال هویتی گروهی و بحران معنا، آشفتگی هویت اجتماعی، اقدام فعالانه برای خودمختاری و استقلال، فروپاشی اجتماعی، سیاست متمرکز و ادغام‌گرا و بحران هویت گروه‌ها، تضعیف زبان و ادبیات بومی، رواج خرده‌فرهنگ‌های زبانی ادبیات بیگانه در جامعه	

۳.۷ کارگزار امنیت اجتماعی - سوژگی و ابژگی

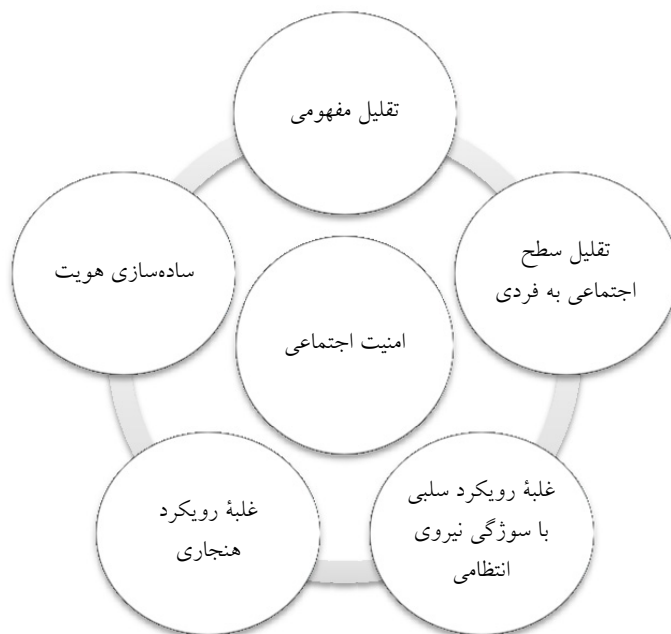
کارگزاران امنیت اجتماعی کنش‌گرانی‌اند که تحقق امنیت اجتماعی با سوژگی آن‌ها محقق می‌شود. باتوجه‌به تعریف امنیت اجتماعی، که بیش از هرچیز بر توانایی و قابلیت جامعه در حفظ و حراست از هویت و ارزش‌های اساسی آن تعریف شده، لاجرم سوژگی جامعه اصل مهمی در ترسیم مرزهای مفهومی امنیت اجتماعی است. دولت، نیروی پلیس، و دستگاه‌های حاکمیتی کارگزاران اصلی و غالب امنیت اجتماعی در لایه‌های مختلف و ابعاد گوناگون امنیت اجتماعی‌اند و در این میان، جامعه و گروه‌های اجتماعی حداقل فعالیت و سوژگی را دارند.

جدول ۱۴. کارگزار امنیت اجتماعی

کارگزار	مؤلفه‌ها	ابعاد
نیروی انتظامی - قوه قضاییه	ثبات و نظم	دین
دولت (دستگاه‌های اجرایی حاکمیتی و نیروی انتظامی) - جامعه (افراد و گروه‌های اجتماعی و سازمان‌های غیردولتی)	اجتماع	
دولت و قوه قضاییه	حقوق	
شهرداری و دولت - نهادهای مدنی	فضای شهری	
دولت، نیروی انتظامی، قوه قضاییه، نهادهای مدنی	قانون	
نیروی انتظامی و شهرداری	زنان	
والدین و سیاست‌گذاری دولت	خانواده	
اقدام دولت - آگاهی جامعه	رسانه	
دغدغه‌های مذهبی جامعه، حراست و حفاظت دولت و اقدام نیروی انتظامی - نهادهای مذهبی		اسلامی
گروه‌های قومی، گروه‌های اجتماعی، جامعه		بومی

۸. تحلیل یافته‌ها

در تحلیلی مقایسه‌ای بنابه مشخصه‌های اصلی تعاریف امنیت اجتماعی در مطالعات این حوزه و مفاهیم عرضه‌شده در مطالعات امنیت اجتماعی جامعه ایران می‌توان خطوطی از مرزهای مفهومی این مسئله را به شرح زیر نمودار ۱ بیان کرد.

نمودار ۱. خطوطی از مرزهای مفهومی امنیت اجتماعی

تقلیل مفهومی: تعریف امنیت اجتماعی در غالب تحقیقات این حوزه تدقیق معنایی ندارد. از همین رو، به آسانی به دامان آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی افتاده است؛ به‌ویژه در حوزه نیروی انتظامی و قانون که ناامنی را با ارجاع به متغیر جرم تعریف کرده است. هم‌چنین، مطالعات امنیت اجتماعی در حوزه زنان و خانواده نیز بیش از هرچیز مفهوم «امنیت اجتماعی» به مفهوم «آسیب‌های اجتماعی» تقلیل یافته است. هم‌چنین، در برخی نمونه‌ها امنیت اجتماعی با پلیس جامعه‌محور مترادف قلمداد شده یا به‌طور کل چرخیده و به بحث امنیت تغییر جهت داده است.

تقلیل سطح اجتماعی به فردی: ارزش‌های برجسته‌شده، به‌ویژه در تحقیقات امنیت اجتماعی با رویکرد دینی و اسلامی، بیش از وجه اجتماعی امنیت بر نوعی امنیت فردی دلالت دارد و در تمرکز بر گروه‌های اجتماعی، که مرجع امنیت اجتماعی‌اند، ناکام مانده است.

غلبه رویکرد سلبی با سوژگی نیروی انتظامی: مطالعات امنیت اجتماعی ایران، به‌جز در نمونه‌هایی که احساس امنیت اجتماعی جامعه آماری را بررسی کرده‌اند، کم‌تر احساس نیاز برای ارجاع به جامعه در خود احساس کرده‌اند. درنهایت، مطالعه و پژوهش‌ها در مداری

غیر از دغدغه‌های واقعی جامعه نگارش شده‌اند. سوژه، در ارزیابی کلی جامعه در مطالعات امنیت اجتماعی ایران، فعال نیست. این نقص تا جایی ادامه دارد که مهم‌ترین ویژگی مطالعات امنیت اجتماعی ایران سایه سنگین رویکرد سلبی با سوژگی نیروی انتظامی است، آن‌چنان‌که دیگر مؤلفه‌های امنیت اجتماعی هم‌چون امنیت اجتماعی زنان و خانواده، فضای شهری، قانون، حقوق، و رسانه در ارتباط وثیق با مفهوم انتظام‌بخش انتظامی قرار گرفته است. در رویکرد پلیسی، امنیت اجتماعی در دو گزاره اصلی «فقدان تهدیدات، جرایم، و تخلفات» و «مصونیت کامل جان، مال، و ناموس مردم» از هرگونه تعرض و گزند خلاصه می‌شود. در حوزه جغرافیای شهری نیز متغیرها در ذیل دو وجه اجتماعی و جغرافیایی طرح و بسط داده شده است و ارتباط محکمی با متغیرهای رویکرد پلیسی دارد. کوتاه سخن این‌که تعریفی که مبنای مطالعات امنیت اجتماعی ایران در حوزه‌های گوناگون بوده به‌گونه‌ای است که برتری حوزه سیاسی را پذیرفته است و مرجعیت امنیت اجتماعی را با ابژگی جامعه به‌پیش برده و تبیین کرده است.

غلبه رویکرد ایجابی و تدوین نظریه هنجاری: متغیرهای دینی و اسلامی در مطالعات امنیت اجتماعی با مفهوم ارزش‌ها و باورهای دینی پیوند یافته‌اند و با رویکردی هنجاری بیش از هرچیز از بایدها و نبایدها سخن می‌گویند و بنابر وجه هنجاری‌شان کم‌تر قدرت تبیین‌کنندگی دارند. متغیرهای دینی و اسلامی در مطالعات امنیت اجتماعی کم‌تر دغدغه ارتباط با اجتماع واقعی را در بدو امر در خود احساس می‌کنند و بیش از هرچیز با تکیه‌بر متون اسلامی و مفروضات، تحقیق خود را به‌پیش می‌برند.

ساده‌سازی هویت در جامعه ایران: مفهوم امنیت اجتماعی به تهدید وجودی مرجعیت امنیت اجتماعی، یعنی جامعه، معطوف است. هویت در این معنا امکان بقا و بایسته موجودیت اجتماع و جامعه‌بودگی است. حال آن‌که هر یک از تحقیقات این حوزه فقط بخشی از این مفهوم را پوشش داده است. به‌عبارتی، نمی‌توان با تکیه بر آن تصویری دقیق را از وضعیت امنیت اجتماعی ایران انتظار داشت.

۹. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری: امنیت اجتماعی در تعادل لایه‌های هویتی جامعه

مطالعات امنیت اجتماعی ایران حوزه‌های متنوع و گسترده‌ای را پوشش داده است (پلیس و انتظام جامعه، و امنیت اجتماعی)؛ حقوق و قانون، امنیت اجتماعی در فضای شهری، امنیت اجتماعی و دغدغه‌ها و مسائل اقتصادی، امنیت اجتماعی و زنان و خانواده،

حریم خصوصی و رسانه، امنیت اجتماعی و ارزش‌های اسلامی و دینی، امنیت اجتماعی و زبان، آداب و رسوم و آیین‌های ملی؛ امری که در ابتدای امر پراکندگی و ناهمگونی این مفهوم برای قرارگرفتن پیرامون یک محور را ناممکن تصویر می‌کند. با این حال، سرخ‌هایی برای طرح محوری وجود دارد که انسجام‌بخش گستره مطالعات این حوزه باشد. این سرخ با ارجاع به دال مرکزی مفهوم امنیت اجتماعی، یعنی هویت و بسط آن در جامعه ایرانی، ردیابی می‌شود. امروزه هویت ایرانی، تحت تأثیر پیشینه تاریخی، اجتماعی، و فرهنگی، چهارچوب جدید فکری، انسان مدرن و فرامدرن، و نظام جهانی است. ایرانی‌ها هم مسلمان و هم جهانی و درعین حال هم مذهبی‌اند و هم مدرن (آزادارمکی ۱۳۸۶: ۱۳۶). با این وصف، بسط مفهومی هویت امکان مناسب را برای ترکیب و تفسیر یک پارچه از امنیت اجتماعی در جامعه ایرانی فراهم می‌آورد.

مفهوم امنیت اجتماعی بر مبنای دغدغه‌های هویتی صورت‌بندی شده و تعریف بسیط هویت در جامعه ایرانی دربرگیرنده وجوه ایرانی، اسلامی، و مدرن است. هریک از این ابعاد با شاخص‌ها و مؤلفه‌هایی در ارتباط با یکدیگر قرار می‌گیرند و بر یکدیگر اثرگذارند و از یکدیگر تأثیر می‌پذیرند. در این میان، وجوه عمده امنیت اجتماعی در مطالعات ایران شامل پلیس و انتظام، شاخص‌های اجتماعی قانون، حقوق، شاخص‌های فضای شهری، اقتصاد، زنان، خانواده، و رسانه در ذیل لایه هویت مدرن جایابی می‌شوند. مؤلفه‌های یادشده مهم‌ترین مؤلفه‌هایی هستند که در مطالعات امنیت اجتماعی ایران با بیش‌ترین ارجاع بر آن‌ها تأکید شده است. شاخص‌های مشترک بسیاری این مؤلفه‌ها را با یکدیگر مرتبط کرده‌اند، چنان‌که مؤلفه زنان ارتباط وثیقی با شاخص‌های مؤلفه فضای شهری و نیروی انتظامی و پلیس یافته است، به گونه‌ای که با خارج کردن شاخص‌های فضای شهری و نیروی انتظامی از مؤلفه زنان کم‌تر شاخصی برای این مؤلفه باقی می‌ماند. این وجوه مشترک پیونددهنده میان مؤلفه‌ها هم‌چنین در میان ابعاد جاری است، چنان‌که ابعاد هویت دینی-اسلامی با برخی از ابعاد هویت مدرن هم‌چون مؤلفه خانواده، مؤلفه اجتماعی، و مؤلفه زنان در پیوند وثیقی قرار گرفته است، اما تفکیک ابعاد، مؤلفه‌ها، و شاخصه‌های هریک از آن‌ها برای صورت‌بندی نظری، سامان‌دادن به اطلاعات، و درنهایت برای سنجش و ارزیابی وضعیت امنیت اجتماعی مفید و مهم است.

تحقیقات این حوزه با وام‌گیری از تقلیل و تحویل مفهوم مرکزی هویت در مباحث امنیت اجتماعی به دین و ارزش‌های دینی تلاش داشته است تا امنیت اجتماعی را با رویکرد دینی و ارزش‌های اسلامی ترسیم و تدوین کند. مطالعات امنیت اجتماعی در

رویکرد اسلامی امنیت اجتماعی را بر بنیاد اصول هنجاری و ارزشی جامعه توضیح می‌دهد. سخن این‌که در غالب مطالعات امنیت اجتماعی با رویکرد اسلامی کم‌تر معیاری از جامعه وام گرفته شده است.

در مکتب کپنهاگ، هویت موضوع مرکزی امنیت اجتماعی است. با این‌که تهدید علیه هویت به شدت ذهنی است، نمادها، آداب و رسوم، و به‌طور کلی وجوه عینی خاص خود را دارد که به‌ویژه در حقوق و به رسمیت شناختن مؤلفه‌های هویتی گروه‌های اجتماعی بروز آشکاری می‌یابد. امواج هویت‌خواهی در جامعه و تنوع درخواست گروه‌های تشکیل‌دهنده جامعه مسئله اصلی این حوزه از مطالعات امنیت اجتماعی است، با این توضیح که الگوهای سنتی، زبان، فرهنگ، مذهب، هویت ملی، و آداب و رسوم اساس و قوام جامعه را تشکیل می‌دهند. هویت ملی و هویت قومی هر دو، با ریشه‌های تاریخی و آداب و رسوم خاص، خصلتی انسجام‌بخش دارند. سخن آخر این‌که جامعه ایرانی عناصر متعدد هویتی دارد و تأمین امنیت اجتماعی در جامعه‌ای با تنوع عناصر هویتی نیازمند تعادل‌بخشی به هر یک از عناصر هویتی است. هرگونه بی‌تعادلی میان عناصر هویت‌بخش جامعه چندلایه ایران جامعه را در معرض بحران امنیت اجتماعی قرار می‌دهد. از این رو، عناصر هویت‌ساز جامعه ایرانی و تقابل‌های احتمالی لایه‌های هویتی را می‌توان در ذیل مقوله امنیت اجتماعی جایابی کرد.

کتاب‌نامه

- آقایی، زهرا (۱۳۸۶)، بررسی تأثیر رسانه‌های جمعی بر احساس امنیت اجتماعی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۲)، امنیت اجتماعی شده با رویکرد اسلامی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- افشار، زین‌العابدین (۱۳۸۵)، امنیت اجتماعی زنان در تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- باباخانی، فرهاد (۱۳۸۸)، بررسی عوامل مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی در دو سطح خرد و کلان (مطالعه موردی شهر تهران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- بزی، خدارحم، اکبر کیانی، و یعقوب زارعی (۱۳۹۱)، «بررسی ارتباط اسکان غیررسمی با افتراق مکانی در افزایش میزان جرم و امنیت اجتماعی شهر بوشهر»، رفاه اجتماعی، ش ۴۴.

تفسیری فراگیر از امنیت اجتماعی در مطالعه موردی ایران (حمید سجادی) ۱۱۷

بنی اسد، سعید (۱۳۹۲)، «پلیس مرزبانی و مؤلفه‌های امنیت اجتماعی در مبارزه با قاچاق کالا (مناطق مرزی جنوب کشور)»، علوم و فنون مرزی، ش ۴.

بوزان، باری (۱۳۷۸)، مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: مطالعات راهبردی.

بیات، بهرام (۱۳۸۸)، احساس امنیت اجتماعی، تهران: امیرکبیر.

پیلتن، فخرالسادات و ابوالقاسم مصلی نژاد (۱۳۹۳)، «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی (مورد مطالعه دانشجویان دختر دانشگاه های شهر جهرم)»، مطالعات جامعه‌شناسی، ش ۲۲.

تجری، علی اصغر و معصومه انصاری (۱۳۹۳)، «منشأ امنیت اجتماعی از منظر قرآن کریم»، مطالعات تفسیری، س ۵، ش ۱۹.

ترابی، یوسف و عباس عرافی نظری (۱۳۹۰)، «دستاوردها و پی آمدهای اجرای طرح امنیت اجتماعی ناجا در شهر تهران از نگاه مطبوعات (سال ۸۶-۸۷)»، پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، ش ۱۵.

تسخیری، محمدعلی (۱۳۸۷)، «گام‌های مطلوب برای تحقق امنیت اجتماعی در جهان اسلام»، اندیشه تقریب، ش ۱۶.

جهان‌بین، داریوش (۱۳۸۲)، «نقش رسانه‌ها در کنترل امنیت اجتماعی حقوقی دادگستری»، ش ۴۳.

حاجی‌زاده میمنندی، مسعود و سیمین ترکی (۱۳۹۲)، «بررسی رابطه بین بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی و احساس امنیت اجتماعی در بین زنان شهر یزد»، دانش انتظامی، س ۱۵، ش ۳.

حاجی‌علی‌اکبری، کاوه (۱۳۹۲)، «نقش نوسازی در توسعه نظارت اجتماعی؛ راه‌کارهای مؤثر بر افزایش هویت، نظارت و امنیت اجتماعی در نوسازی بافت‌های فرسوده شهری»، منظر، ش ۲۵.

حسنوند، احسان و اسماعیل حسنوند (۱۳۹۰)، «بررسی عوامل مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی جوانان (مطالعه موردی شهرستان سلسله)»، پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، ش ۱۶.

حسینی، فرزانه (۱۳۸۷)، بررسی و ارائه شاخص‌های کالبدی کارکردی مؤثر بر ارتقای امنیت فضاهای عمومی شهری، نمونه موردی: پارک دانشجو، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس

حیاتی، صفر و رضا محصل (۱۳۹۲)، «مطالعه و شناخت عوامل مرتبط با میزان احساس امنیت اجتماعی کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز)»، مطالعات جامعه‌شناسی، ش ۲۱.

خادمی، علی (۱۳۸۷)، بررسی عوامل مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی (مطالعه تجربی جوانان شهر تهران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، تهران: دانشگاه تهران.

خاک‌پور، عباس (۱۳۹۱)، «مدیریت دانش در سازمان‌های پلیسی با تأکید بر امنیت اجتماعی»، دانش انتظامی، ش ۵۷.

خداوردی، لیلیا (۱۳۹۱)، بررسی رابطه بین سلامت روان و احساس امنیت اجتماعی در بین دانش‌آموزان مقطع متوسط در شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران.

- خراسانی، محمدمظلوم و عطاء اسمعیلی (۱۳۸۵)، «بررسی میزان احساس امنیت اجتماعی زنان شهر مشهد در سال ۱۳۸۵-۸۶ و عوامل مؤثر بر آن»، *علوم اجتماعی*، ش ۱۶.
- درویشی، علی و پاکزاد آزادخانی (۱۳۹۵)، «نابرابری‌های شهری تهدیدی برای امنیت اجتماعی شهر ایلام»، *مطالعات علوم اجتماعی*، دوره ۲، ش ۲.
- رودانی، امین، جعفر ناظر حضرت، و رضا رئیسی‌وانانی (۱۳۹۰)، «بهینگی اجرای طرح ارتقای امنیت اجتماعی در بوتۀ نظرسنجی از ناحیۀ افکار عمومی؛ مطالعه موردی: منطقه شانزده شهرداری تهران در سال ۱۳۹۰»، *مطالعات امنیت اجتماعی*، ش ۲۷.
- زارع، مریم و اصغر محمدی (۱۳۹۵)، «بررسی امنیت اجتماعی در مناطق حاشینه‌نشین شهری»، *تحقیقات جدید در علوم انسانی*، ش ۱۵.
- ساعد، محمدجعفر (۱۳۸۶)، «پیش‌گیری از وقوع جرم و کارکرد بسیج در تضمین امنیت اجتماعی»، *مطالعات راهبردی بسیج*، ش ۳۴.
- سفیری، خدیجه (۱۳۸۷)، «نقش نهادهای غیردولتی محله‌ای در تأمین امنیت اجتماعی، با تکیه بر شهر تهران»، *مطالعات اجتماعی ایران*، ش ۴.
- سلطانی رنایی، مهدی (۱۳۹۳)، «حجاب و امنیت اجتماعی»، *مکاتبه و اندیشه*، ش ۴۸.
- سیادت، سعیده و علیرضا پیرعلی (۱۳۹۳)، «بررسی و رتبه‌بندی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر احساس امنیت اجتماعی ساکنان مناطق مرزی (مورد مطالعه: شهر بوشهر)»، *علوم و فنون مرزی*، ش ۸.
- صمدی بگه‌جان، جمیل (۱۳۸۴)، *امنیت اجتماعی در شهر سنندج*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، تهران: دانشگاه تهران.
- طاهری، زهرا (۱۳۸۸)، *بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی شهروندان اصفهانی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- عزیزی، جلیل و امیر هوشنگ استیری (۱۳۹۵)، «بررسی نقش میزان تأثیر احساس امنیت اجتماعی در توسعه فرهنگی مناطق شهری (بندرعباس)»، *مطالعات علوم اجتماعی*، دوره ۲، ش ۴.
- عصاریان‌نژاد، حسین (۱۳۸۷)، *جست و جویی در قرآن کریم پیرامون امنیت اجتماعی*، تهران: دعا.
- فولادی، سپهر و دیگران (۱۳۸۸)، «بررسی احساس امنیت اجتماعی زنان ۱۵ تا ۲۹ ساله شهر تهران و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن»، *راهبرد*، دوره ۱۸، ش ۵۳.
- قاسمی، محمد (۱۳۸۶)، «رسانه‌های جمعی و امنیت اجتماعی»، *مطالعات امنیت اجتماعی*، ش ۱۱ و ۱۲.
- قربان‌زاده‌سوار، قربان‌علی، مهدی رحمتی و خلیل قلخان‌باز (۱۳۹۱)، «جنگ نرم و امنیت اجتماعی»، *پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی*، ش ۶.
- کارگر، بهمن و رحیم سرور (۱۳۹۰)، *شهر، حاشیه و امنیت اجتماعی*، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- کاظمی، اخوان (۱۳۸۶)، *امنیت در نظام سیاسی اسلام*، تهران: کانون اندیشه جوان.

تفسیری فراگیر از امنیت اجتماعی در مطالعه موردی ایران (حمید سجادی) ۱۱۹

کاظمی سهلوانی، حسن (۱۳۹۲)، «حجاب و عفاف و نقش آن‌ها در امنیت اجتماعی و خانوادگی از منظر قرآن»، کوثر، س ۱۳، ش ۴۶.

کریمانی، علی اعظم (۱۳۸۹)، «رویکرد ایجابی به امنیت اجتماعی و نقش ناجا در تأمین آن»، پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، ش ۱۱.

ماندل، رابرت (۱۳۷۹)، چهره متغیر امنیت ملی، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

مجردی، سعید (۱۳۹۱)، تأثیر اینترنت بر امنیت اجتماعی در ایران، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

محمدپناه، امیرحسین و حمیدرضا شیرزاد (۱۳۹۳)، «عوامل مؤثر بر شکل‌گیری پدیده طلاق و تأثیر آن بر امنیت اجتماعی شهر سنندج»، پژوهش‌های انتظامی، اجتماعی زنان و خانواده، دوره ۲، ش ۱.

مرادی‌پردنجانی، حجت‌اله، و ستار صادقی ده‌چشمه‌ای (۱۳۹۵)، «تبیین رابطه دیدگاه ارزشی با احساس امنیت اجتماعی (مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه اصفهان)»، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، ش ۱۲.

مک‌سوئی، بیل (۱۳۹۰)، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی امنیت، ترجمه محمدعلی قاسمی و محمدرضا آهنی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ملکیان، اکرم، اسماعیل عبداللهی، و مریم یارمحمد توسکی (۱۳۹۵)، «بررسی تأثیر سکونتگاه‌های غیررسمی بر احساس امنیت اجتماعی؛ مطالعه موردی: یحیی‌آباد آران و بیدگل»، پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ش ۹.

منصوره اعظم، آزاده و دیگران (۱۳۹۵)، «بررسی رابطه بین موقعیت محله و احساس امنیت اجتماعی زنان (مقایسه تطبیقی دو محله ونک و سرآسیاب)»، زن در فرهنگ و هنر، دوره ۸، ش ۲.

میرسندسی، سیدمحمد (۱۳۹۱)، جامعه‌شناسی تاریخی امنیت در ایران، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

نصری، قدیر (۱۳۹۰)، درآمدی نظری بر امنیت جامعه‌ای، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

نویدنیاء، منیژه (۱۳۸۵)، «تحلیل رابطه امنیت اجتماعی و هویت ایرانی»، جامعه‌شناسی، ش ۷.

نویدنیاء، منیژه (۱۳۸۸)، امنیت اجتماعی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

واتقی، قاسم (۱۳۸۰)، تدابیر و سیره عملی علی (ع) در تأمین امنیت اجتماعی، تهران: مرکز تحقیقات و پژوهش‌های ناجا.

هاشمیان‌فر، علی و زهرا کشاورز (۱۳۹۱)، «بررسی جامعه‌شناختی گستره احساس امنیت اجتماعی در شهر اصفهان»، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، ش ۳.

- Brimmer, E. (2006), "From Territorial Security to Societal Security: Implication for the Transatlantic Strategic Outlook", in: *Transforming Homeland Security: U.S. and European Approaches Washington DC*, Center for Transatlantic Relation.
- Wæver, O. (1993), *Identity, Migration and The New Security Agenda in Europe*, The University of Michigan.
- Walsh, D. and S. Downe (2005), "Meta-Synthesis Method for Qualitative Research: A Literature Review", *Journal of Advanced Nursing*, vol. 50, no. 2.